

GEOMETRICKÁ OPTIKA

Obsah

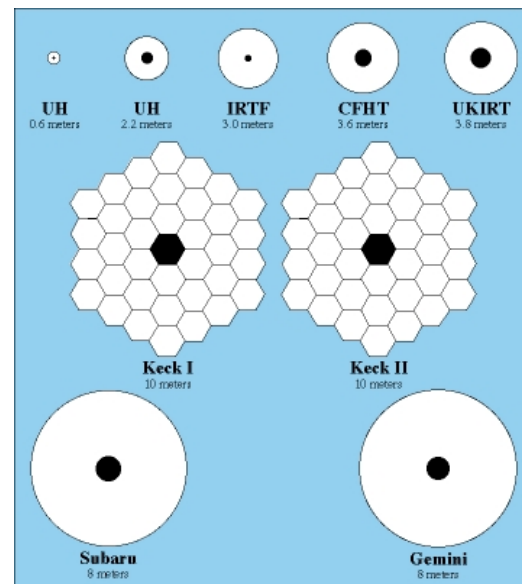
- Základy geometrické (paprskové) optiky

Optické zobrazení

- Zobrazovací rovnice.

Úvod

Est rerum omnium magister usus.
Praxe je učitelkou všech věcí.

Zdroj: <http://www.ifa.hawaii.edu/mko/>

Optické zobrazení – Závislost mezi polohou předmětu a obrazu – Zobrazovací rovnice

Jsou-li stanoveny polohy ohnisek a ohniskové vzdálenosti optické (lámavé) plochy (resp. optické soustavy), určí se k danému bodu sdružený bod buď konstruktivně (trasováním paprsku), nebo pomocí zvláštních vztahů, zvaných **zobrazovací rovnice**.

a) **Základní tvar** zobrazovací rovnice

$$\frac{n'}{s'} - \frac{n}{s} = \frac{n' - n}{r}$$

Pro $s \rightarrow -\infty$ je $s' = f' = \frac{n'r}{n' - n}$;

$s' \rightarrow \infty$ $s = f = \frac{nr}{n - n'}$.

Použití

$$\frac{n'}{s'} - \frac{n}{s} = \frac{n' - n}{r}; \quad / \frac{n' - n}{r}$$

$$\frac{\frac{n'}{s'}}{\frac{n' - n}{r}} - \frac{\frac{n}{s}}{\frac{n' - n}{r}} = 1;$$

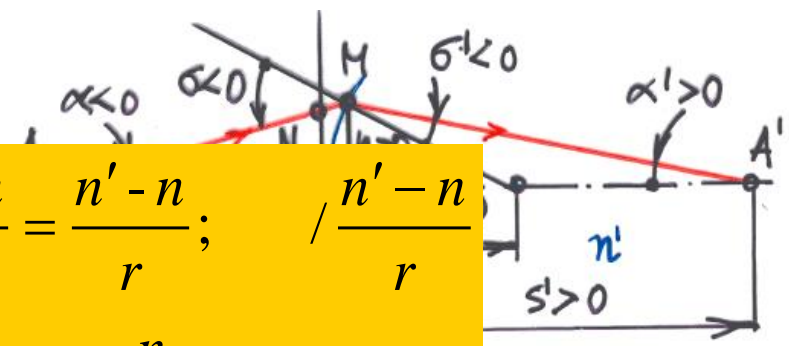
$$\frac{n'r}{n' - n} \frac{1}{s'} + \frac{nr}{n - n'} \frac{1}{s} = 1;$$

$$\frac{f'}{s'} + \frac{f}{s} = 1.$$

obstaneme:

b) **Gaussův tvar** zobrazovací rovnice (zobrazovací rovnice vztažená k hlavním bodům)

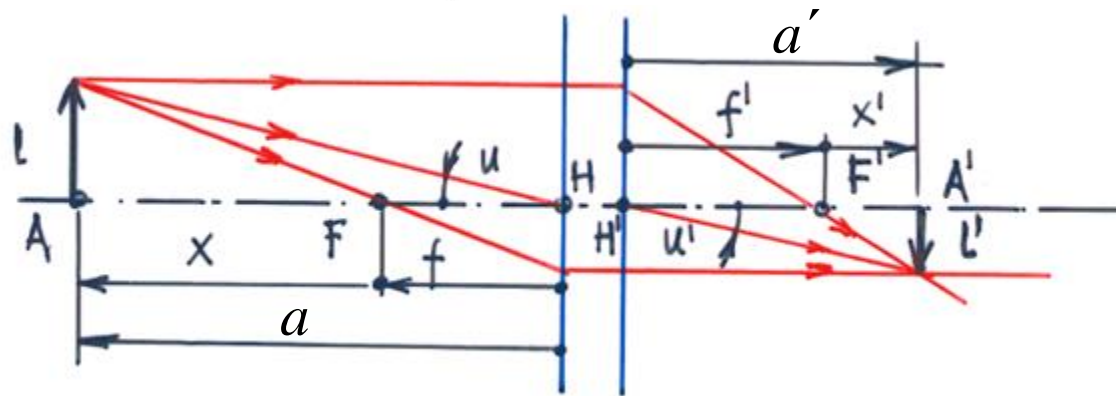
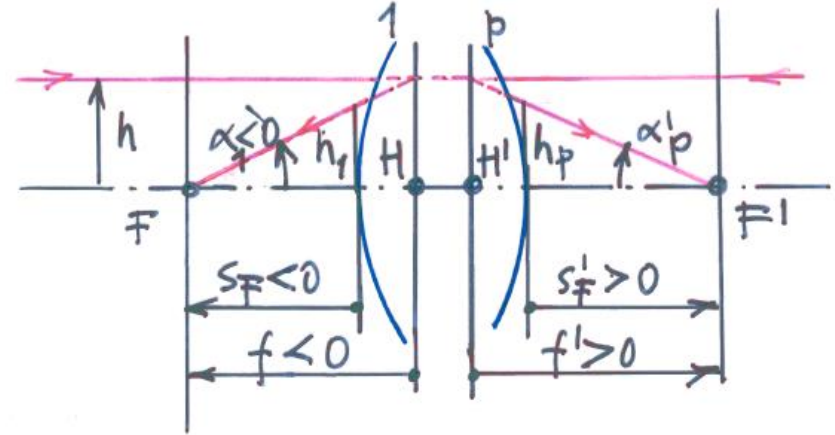
$$\frac{f'}{s'} + \frac{f}{s} = 1.$$

Optické zobrazení – Gaussova zobrazovací rovnice

Gaussov tvar zobrazovací rovnice (zobrazovací rovnice vztažená k hlavním bodům)

$$\frac{f'}{a'} + \frac{f}{a} = 1.$$

Pro $f = -f'$ soustava se nalézá v homogenním prostředí, zobrazovací rovnici vztaženou k hlavním bodům můžeme napsat ve tvaru:

$$\frac{1}{a'} - \frac{1}{a} = \frac{1}{f'}.$$

Optické zobrazení – Newtonova zobrazovací rovnice

Úpravou Gaussovy zobrazovací rovnice $\frac{f'}{a'} + \frac{f}{a} = 1$;

využitím $a = x + f$ a $a' = x' + f'$ dostaneme

$$\frac{f'}{x' + f'} + \frac{f}{x + f} = 1.$$

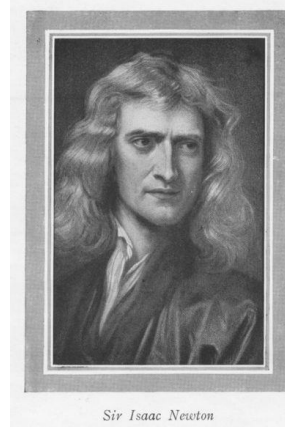
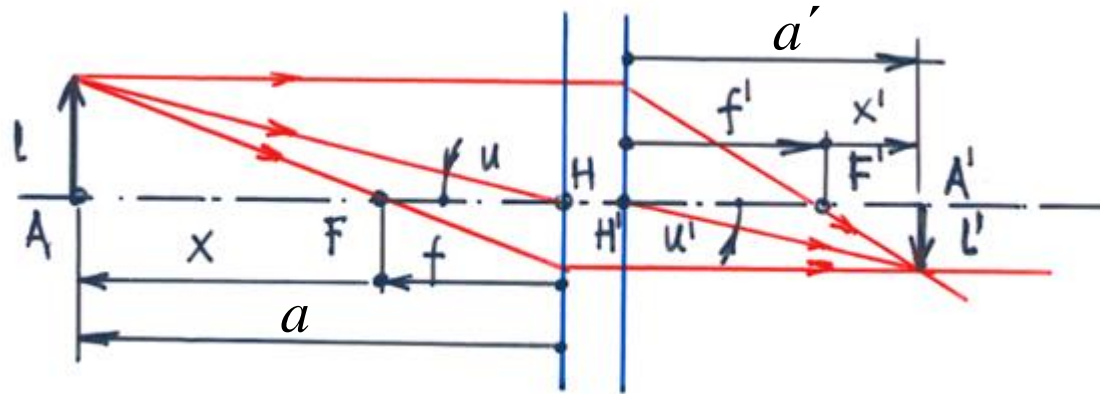
Odkud získáme zobrazovací rovnici

c) **vztaženou na ohniska** – rovnici **Newtonovu**

$$xx' = ff'.$$

Příčné zvětšení v tomto případě je: $\beta = -\frac{f}{x} = -\frac{x'}{f'}$.

Pro $f = -f'$ soustava se nalází v homogenním prostředí, zobrazovací rovnici vztaženou k hlavním bodům můžeme napsat ve tvaru: $xx' = -f'^2$.

Sir Isaac Newton

Sir Isaac Newton (1643-1726) byl anglický fyzik, matematik, astronom, filosof, teolog a alchymista. Je považován za jednoho z nejvýznamnějších vědců všech dob. Newton ve svém základním díle

Philosophiae Naturalis Principia Mathematica (Matematické principy přírodovědy) popsal zákon všeobecné gravitace a svými pohybovými zákony položil základy klasické mechaniky. V rámci svého výzkumu také vytvořil (spolu s Gottfriedem Leibnizem; o prvenství vedli nesmiřitelný spor) základy diferenciálního a integrálního počtu.

Zdroj: www.wikipedia.org

Optické zobrazení – Zobrazovací rovnice pro libovolnou dvojici sdružených bodů

Využitím příčného zvětšení β můžeme vztáhnout základní tvar zobrazovací rovnice na libovolnou dvojici sdružených bodů Z_1Z_j optické soustavy.

Je-li β_Z příčné zvětšení sdružených bodů Z_1Z_j , a označíme-li $p = \overline{Z_1X_1}$, $p' = \overline{Z'_jX'_j}$

a $z = \overline{FZ_1}$, $z' = \overline{F'Z'_j}$ platí:

$$x = z + p, \quad x' = z' + p'.$$

Využitím Newtonovy zobrazovací rovnice

$$xx' = ff'; \quad zz' = ff' \quad \text{dostaneme:}$$

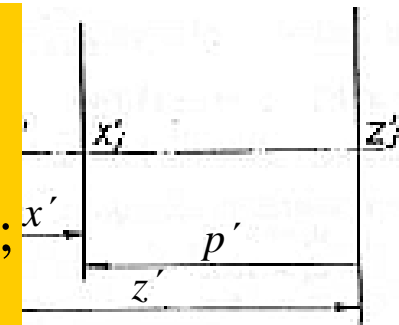
$$z'p + zp' + pp' = 0;$$

$$xx' = zz' = ff';$$

$$zz' = (z + p)(z' + p');$$

$$zz' = zz' + zp' + z'p + pp';$$

$$z'p + zp' + pp' = 0.$$

Poněvadž je $z = -\frac{f}{\beta_Z}$, $z' = -f'\beta_Z$; můžeme psát předešlou rovnici ve tvaru:

$$\frac{f'}{p'}\beta_Z + \frac{1}{\beta_Z p} - 1 = 0; \quad \text{nebo využitím } f' = -\frac{n'_j}{n_1}f; \quad \text{ve tvaru: } \frac{n'_j}{p'}\beta_Z - \frac{n_1}{p}\frac{1}{\beta_Z} = \frac{n'_j}{f}.$$

Pro příčné zvětšení plyne: $\beta = \frac{n_1}{n'_j} \frac{p'}{p} \frac{1}{\beta_Z}.$

Optické zobrazení – Afokální soustava, Gaussova zobrazovací rovnice

Pro **afokální soustavu** ($f' \rightarrow \infty$) nabývají tyto rovnice tvaru:

$$\frac{p}{p'} = \frac{n'_j}{n_1} \beta_Z; \quad \beta = \beta_Z. \quad \text{Z posledního vztahu vyplývá, že } \mathbf{\text{příčné zvětšení afokální soustavy je stálé.}}$$

V praxi mají význam zejména případy:

a) kdy Z_1, Z_j jsou **body hlavní** – zobrazovací rovnice **Gaussova**, $\beta_Z = 1, z = p, z' = p'$,

$$\frac{f'}{p'} + \frac{f}{p} = 1; \quad \beta = -\frac{f}{f'} \frac{p'}{p}, \quad \text{nebo} \quad \frac{n'_j}{p'} - \frac{n_1}{p} = \frac{n'_j}{f'}; \quad \beta = \frac{n_1}{n'_j} \frac{p'}{p}.$$

v případě $n_j = n_1$ dostáváme:

$$\frac{1}{p'} - \frac{1}{p} = \frac{1}{f'}; \quad \beta = \frac{p'}{p}.$$

Optické zobrazení – Gullstrandova zobrazovací rovnice

b) kdy Z_1, Z_j jsou **středů pupil** – zobrazovací rovnice **Gullstrandova**, $\beta_z = \frac{D'}{D}$, kde D a D' jsou průměry vstupní a výstupní pupily.

$$\frac{D'^2 f'}{z'} + \frac{D^2 f}{z} = DD'; \quad \beta = -\frac{f}{f'} \frac{D}{D'} \frac{p'}{p}, \quad \text{nebo} \quad \frac{n'_j D'^2}{z'} - \frac{n_1 D^2}{z} = \frac{n'_j}{f'} DD'; \quad \beta = \frac{n_1}{n'_j} \frac{D}{D'} \frac{z'}{z}.$$

v případě $n_j=n_1$ a $\beta>0$ dostáváme:

$$\frac{D'^2}{z'} - \frac{D^2}{z} = \frac{DD'}{f'}; \quad \beta = \frac{D}{D'} \frac{z'}{z},$$

a v případě $n_j=n_1$ a $\beta<0$:

$$\frac{D'^2}{z'} - \frac{D^2}{z} = -\frac{DD'}{f'}; \quad \beta = -\frac{D}{D'} \frac{z'}{z}.$$

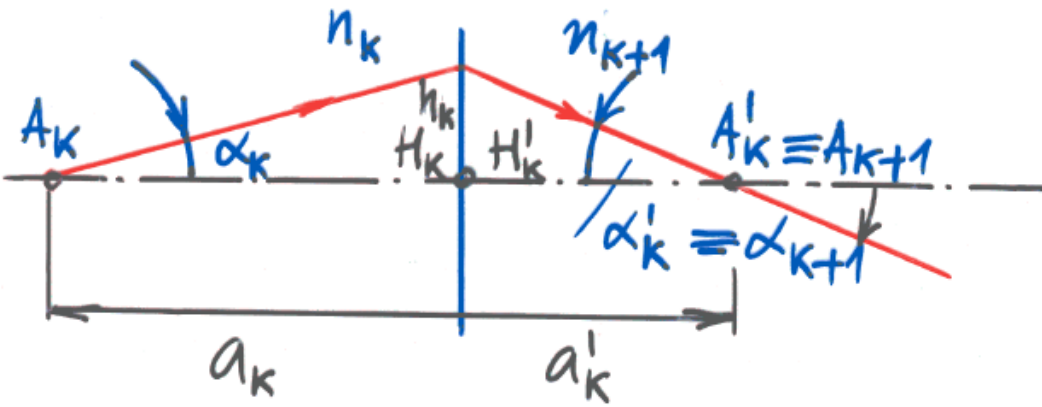

Allvar Gullstrand (1862-1930) byl švédský oftalmolog, nositel Nobelovy ceny za fyziologii a medicínu za rok 1911.

Byl prvním profesorem oftalmologie na univerzitě ve švédské Uppsale. Od roku 1901 spolupracoval Gullstrand v laboratořích Carl Zeiss v Jeně se Siegfriedem Czapskim na konstrukci oftalmologických optických přístrojů. Inicioval vývoj nových přístrojů, navrhoval jejich koncepci a účastnil se klinických testů. K nejdůležitějším výsledkům tohoto vývoje patří Gullstrandův oftalmoskop se štěrbinovým osvětlením pro pozorování očního pozadí z roku 1911.

Zdroj: www.wikipedia.org

Optické zobrazení – výpočet chodu parasků ideální soustavou

Z obrázku platí:

$$a_k = \frac{h_k}{\operatorname{tg} \alpha_k}; \quad a'_k = \frac{h_k}{\operatorname{tg} \alpha'_k}.$$

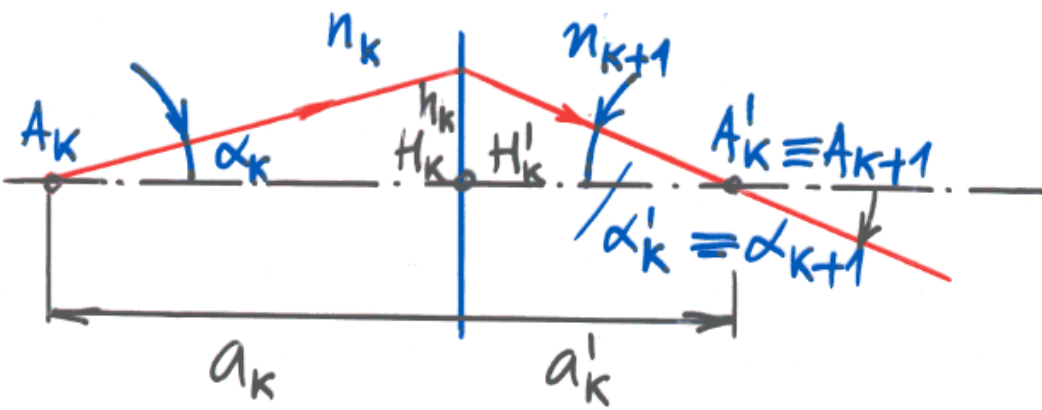
Dosazením do zobrazovací rovnice $\frac{f'}{a'} + \frac{f}{a} = 1$ dostaneme:

$$\frac{f' \cdot \operatorname{tg} \alpha'_k}{h_k} + \frac{f \cdot \operatorname{tg} \alpha_k}{h_k} = 1; \quad \operatorname{tg} \alpha'_k = -\frac{f_k}{f'_k} \operatorname{tg} \alpha_k + \frac{h_k}{f'_k}.$$

Protože $\alpha'_k = \alpha_{k+1}$, $\frac{f'_k}{f_k} = \frac{-n_{k+1}}{n_k}$, $\Phi_k = \frac{n_{k+1}}{f'_k}$, je

$$\operatorname{tg} \alpha_{k+1} = \frac{n_k}{n_{k+1}} \operatorname{tg} \alpha_k + \frac{h_k \Phi_k}{n_{k+1}}.$$

Optické zobrazení – výpočet chodu parasků ideální soustavou

$$\operatorname{tg} \alpha_{k+1} = \frac{n_k}{n_{k+1}} \operatorname{tg} \alpha_k + \frac{h_k \Phi_k}{n_{k+1}}$$

Pro soustavu ve vzduchu ($n_k = n_{k+1} = 1$) vychází:

$$\operatorname{tg} \alpha_{k+1} = \operatorname{tg} \alpha_k + h_k \Phi_k.$$

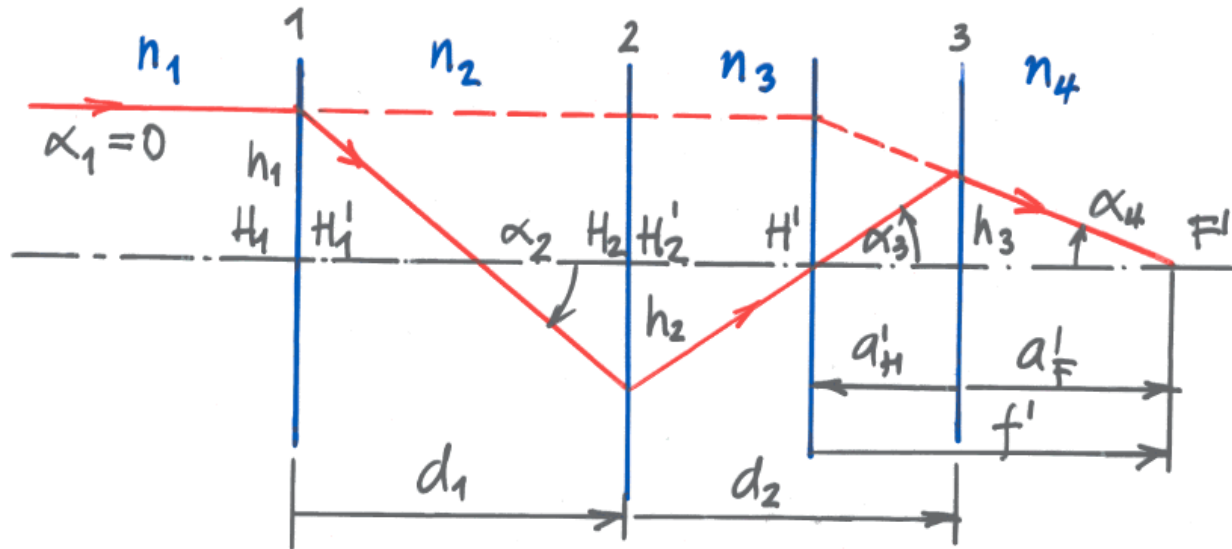
Platí rovněž:

$$h_{k+1} = h_k - \operatorname{tg} \alpha_{k+1} \cdot d_k.$$

Pro paraxiální paprsky platí:

$$\alpha_{k+1} = \alpha_k + h_k \Phi_k, \quad h_{k+1} = h_k - \alpha_{k+1} \cdot d_k.$$

Optické zobrazení – soustava složená z několika prvků

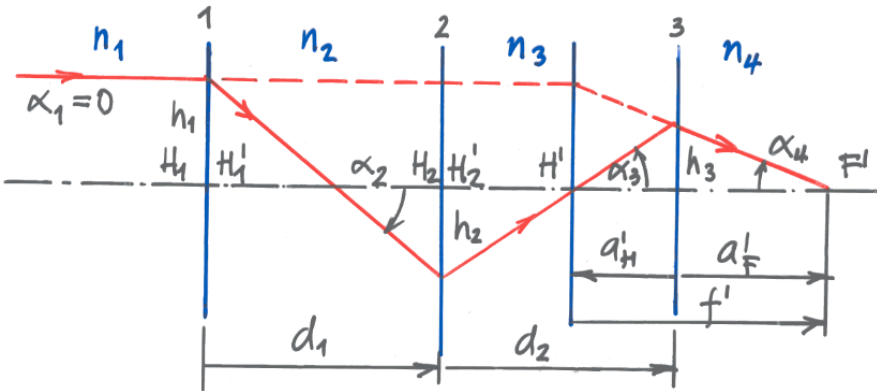
$$a_k = 0; \quad \Phi = \frac{n_4}{f'} = \frac{n_4 \operatorname{tg} \alpha_4}{h_1}.$$

Pomocí soustavy rovnic dopadových výšek a úhlů lze nalézt:

$$\Phi = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 - \frac{\Phi_1 d_1}{n_2} (\Phi_2 + \Phi_3) - \frac{\Phi_3 d_2}{n_3} \left(\Phi_1 + \Phi_2 - \frac{\Phi_1 \Phi_2 d_1}{n_2} \right).$$

Poloha obrazového ohniska:

Optické zobrazení – soustava složená z několika prvků

Poloha obrazového
ohniska:

$$a'_F = \frac{h_3}{\operatorname{tg} \alpha_4} = \frac{n_4 h_3}{\Phi h_1} = \frac{n_4}{\Phi} \left(1 - \frac{\Phi_1 d_1}{n_2} - \frac{\Phi_1 d_2}{n_3} - \frac{\Phi_2 d_2}{n_3} + \frac{\Phi_1 \Phi_2 d_1 d_2}{n_2 n_3} \right) =$$

$$= \frac{n_4}{\Phi} \left[1 - \Phi_1 \left(\frac{d_1}{n_2} + \frac{d_2}{n_3} \right) - \frac{\Phi_2 d_2}{n_3} \left(1 - \frac{\Phi_1 d_1}{n_2} \right) \right].$$

Pro soustavu
obklopenou vzduchem:

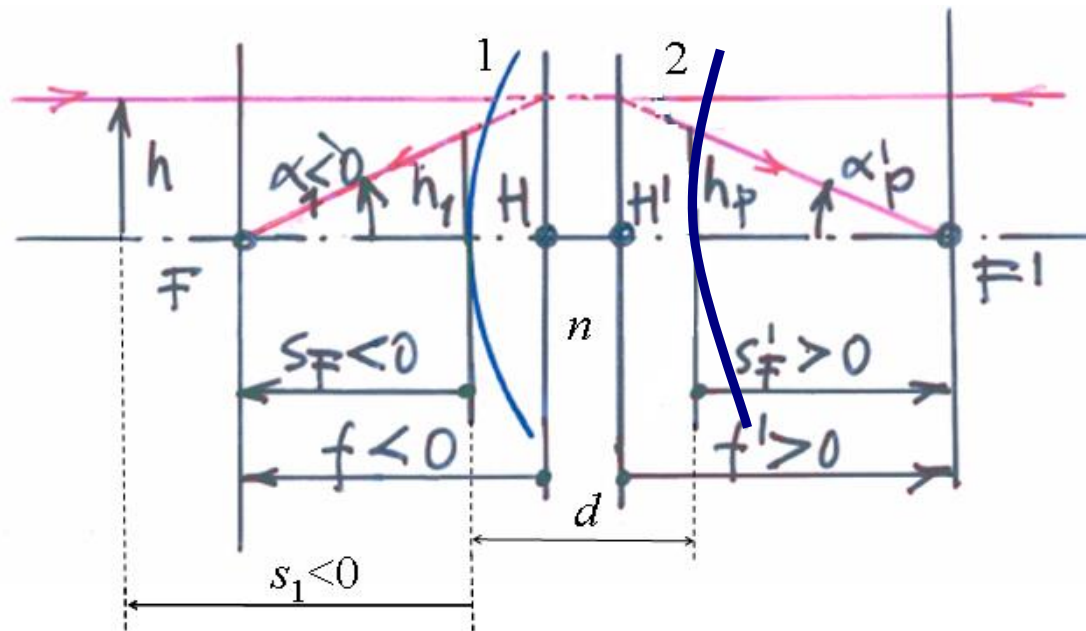
$$\Phi = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 - \Phi_1 d_1 (\Phi_2 + \Phi_3) - \Phi_3 d_2 (\Phi_1 + \Phi_2 - \Phi_1 \Phi_2 d_1);$$

$$a'_F = \frac{1}{\Phi} \left[1 - \Phi_1 (d_1 + d_2) - \Phi_2 d_2 (1 - \Phi_1 d_1) \right].$$

Optické zobrazení – soustava složená z několika prvků

Čočka o poloměru křivosti ploch $r_1=20$ mm, $r_2=40$ mm tloušťky $d=6$ mm a zhotovená ze skla s indexem lomu $n=1,5$ zobrazuje předmět, jenž je vzdálenosti $s_1=-100$ mm od prvního rozhraní. Určete polohu obrazu trojím způsobem:

- sledováním paraxiálního paprsku;
- zobrazením vztaženým na hlavní body;
- zobrazením vztaženým na ohniska.

Optické zobrazení – soustava složená z několika prvků

a) sledováním paraxiálního paprsk

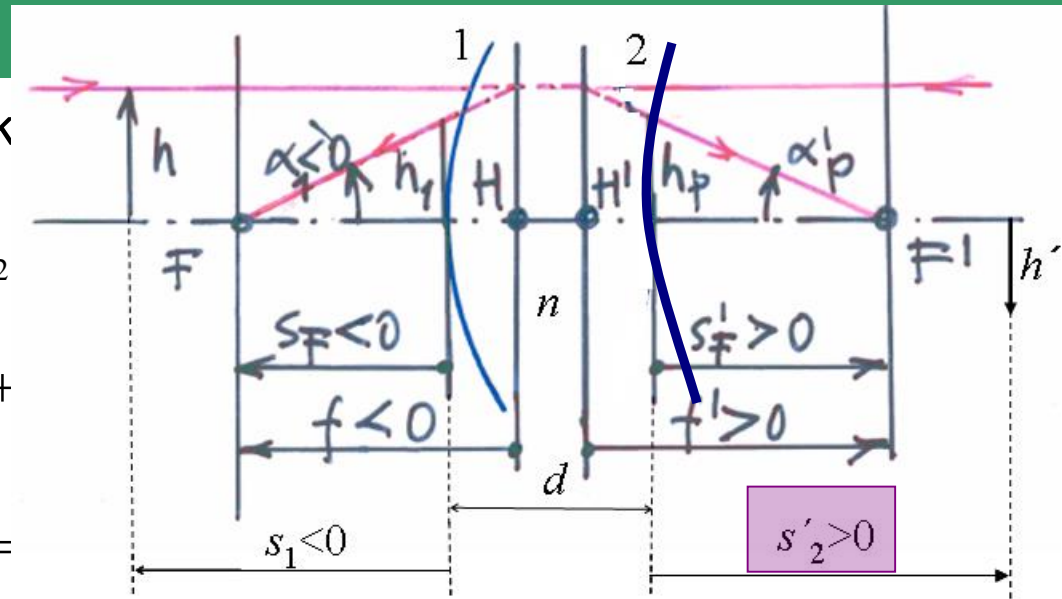
ze zadání: $n_1 = 1$ (vzduch), $n'_1 = n_2$

$$\frac{n'_1}{s'_1} - \frac{n_1}{s_1} = \frac{n'_1 - n_1}{r_1} \Rightarrow \frac{n'_1}{s'_1} = \frac{n'_1 - n_1}{r_1} +$$

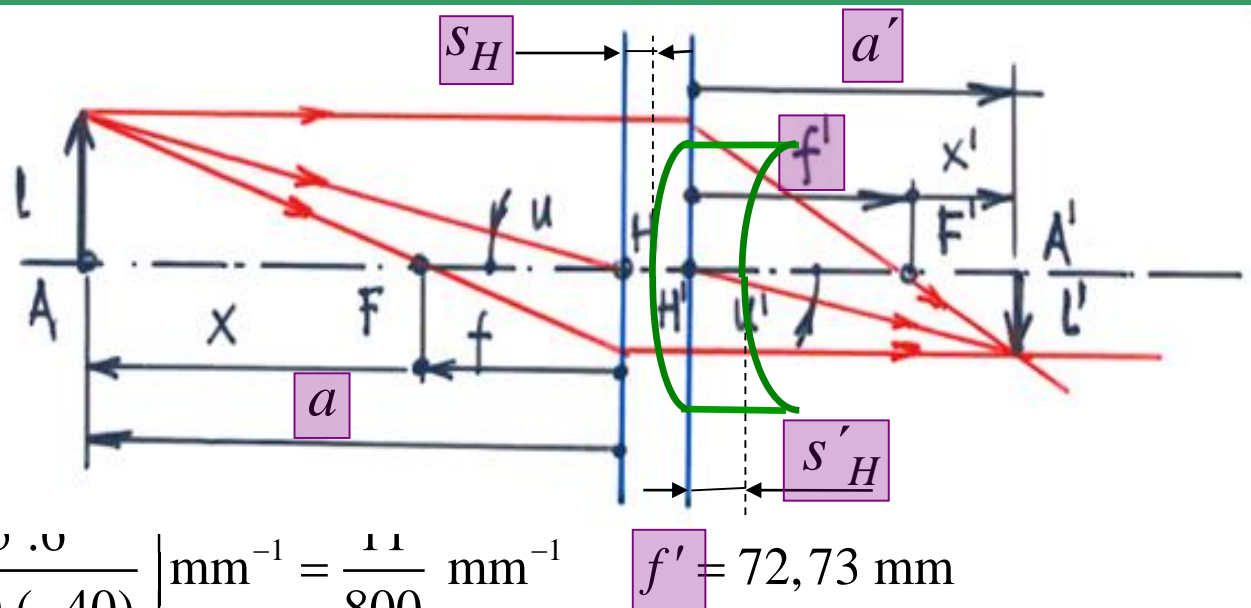
$$s'_1 = \frac{n'_1}{\frac{n'_1 - n_1}{r_1} + \frac{n_1}{s_1}} = \frac{1,5}{\frac{0,5}{20} + \frac{1}{-100}} \text{ mm} =$$

$$s_2 = s'_1 - d = (100 - 6) \text{ mm} = 94 \text{ mm}$$

$$s'_2 = \frac{n'_2}{\frac{n'_2 - n_2}{r_2} + \frac{n_2}{s_2}} = \frac{1}{\frac{-0,5}{40} + \frac{1,5}{94}} \text{ mm} = 289,20 \text{ mm}$$

Optické zobrazování prvků

b) zobrazením vztaheny

$$\frac{1}{a'} - \frac{1}{a} = \frac{1}{f'}, \text{ kde } \frac{1}{f'} = \left(\dots \right)$$

$$= \left[0,5 \left(\frac{1}{20} - \frac{1}{40} \right) + \frac{0,5 \cdot 0,5}{1,5 \cdot 20 \cdot (-40)} \right] \text{mm}^{-1} = \frac{11}{800} \text{mm}^{-1}$$

$$f' = 72,73 \text{ mm}$$

$$s_H = -f' \frac{n-1}{n} d \frac{1}{r_2} = -\frac{800}{11} \cdot \frac{0,5}{1,5} \cdot 6 \cdot \frac{1}{40} = -3,64 \text{ mm}$$

$$s'_H = -f' \frac{n-1}{n} \frac{d}{r_1} = -\frac{800}{11} \cdot \frac{0,5}{1,5} \cdot \frac{6}{20} = -7,27 \text{ mm}$$

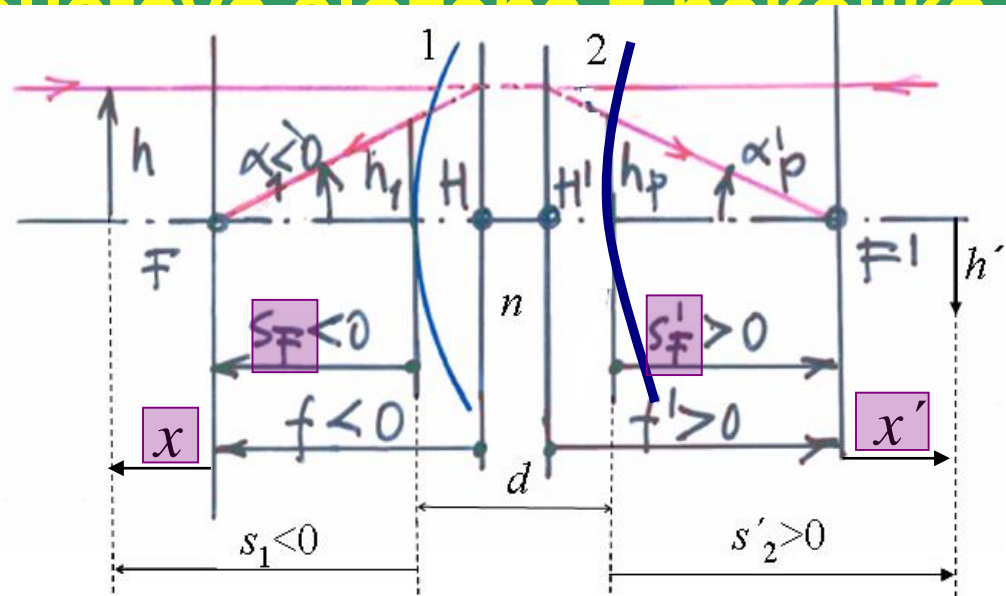
$$a = s_1 - s_H = -100 + 3,64 = -96,36 \text{ mm}$$

$$\frac{1}{a'} = \frac{1}{f'} + \frac{1}{a} = \frac{11}{800} - \frac{1}{96,36} = 0,0034 \text{ mm}^{-1}$$

$$a' = 296,6 \text{ mm}$$

Optické zobrazení – soustava dvoučlenná z několika prvků

c) zobrazením vztaženým na ohnis

$$xx' = -f'^2$$

$$s_F = s_H - f' =$$

$$= (-3,64 - 72,73) \text{ mm} = -76,37 \text{ mm}$$

$$(s'_F = s'_H + f')$$

$$x = s_1 - s_F = (-100 + 76,37) \text{ mm} = -23,63 \text{ mm}$$

$$x' = -\frac{f'^2}{x} = \frac{72,73^2}{23,63} \text{ mm} = 223,85 \text{ mm}$$

Optické zobrazení – soustava složená z několika prvků

Čočka o poloměru křivosti ploch $r_1=20$ mm, $r_2=-40$ mm tloušťky $d=6$ mm a zhotovená ze skla s indexem lomu $n=1,5$ zobrazuje předmět, jenž je vzdálenosti $s_1=-100$ mm od prvního rozhraní. Určete polohu obrazu trojím způsobem:

- sledováním paraxiálního paprsku $\rightarrow s'_2=289,2$ mm;
- zobrazením vztaženým na hlavní body $\rightarrow f'=72,73$ mm; $s_H=-3,64$ mm; $s'_H=-7,27$ mm; $a=-96,36$ mm; $a'=296,6$ mm;
- zobrazením vztaženým na ohniska $s_F=-76,37$ mm; $x=-23,63$ mm; $x'=223,85$ mm.

Kontrola:

$$s'_2 \approx f' + x' + s'_H = (72,73 + 223,85 - 7,27) \text{ mm} = 289,3 \text{ mm} \approx a' + s'_H = 289,3 \text{ mm}$$

$$s_1 \approx f + x + s_H \approx a + s_H = (-96,36 - 3,64) \text{ mm} = -100 \text{ mm}$$